

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУСІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ СТУПЕНІ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ МОВНІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена вивченню лінгводидактичних та комунікативних особливостей дискусії, яка розглядається як форма полілогічного мовлення. Також визначається поняття "полілог" та наводиться його порівняльна характеристика з діалогом і монологом.

Ключові слова: навчальна дискусія, полілог, монолог, діалог, комунікативні маркери.

Останнім часом особливої актуальності набула проблема не тільки розвитку мовлення, але й підвищення ефективності комунікації взагалі. Відповідно зросла потреба у здатності впливати на інших засобами мови, переконувати, стимулювати до дії. А для майбутнього вчителя важливо вміти виступати перед аудиторією, висловлювати та аргументувати власну точку зору, а також брати участь у різного роду конференціях, дискусіях, круглих столах, проектах як під час навчання, так і в майбутній професійній діяльності. Таке мовлення відрізняється підвищеною складністю, оскільки вимагає логічної побудови висловлювань, чітких причинно-наслідкових зв'язків, наведення аргументів або контраргументів, урахування соціокультурних умовностей.

Для того, щоб людина заговорила іноземною мовою, слід ввести в дію мовленнєвий механізм, який запускається тільки через мовленнєву практику, тобто у спеціально організованому навчальному спілкуванні. Мовленнєву практику та розвиток мовленнєвих умінь слід починати буквально з перших занять на саме обмеженій „мовній базі” тих, хто навчається [14, с. 13].

Ми поділяємо точку зору В.Л. Скалкіна і Г.А. Рубінштейна в тому, що саме організована на занятті дискусія відтворює умови реальної мовленнєвої комунікації та є одним з ефективних засобів розвитку неспідготовленого мовлення й умінь групової інтеракції [12, с. 8].

Успіх у навчанні дискусії значною мірою залежить від того, що ми вкладаємо у поняття „дискусія” та наскільки повним є наше уявлення про цю форму мовленнєвої комунікації. Отже, *метою* цієї статті є розгляд лінгводидактичних та комунікативних особливостей дискусії.

Теоретичні дослідження дискусії як форми колективно-групової взаємодії дозволили виділити дефініції цього поняття:

- дискусія – публічний спір на наукову чи розмовно-побутову тему. Вона характеризується певною кількістю учасників, які висловлюють різні точки зору на одне питання. Обов'язковою умовою дискусії є наявність спільного питання, проблеми. Її основою є оцінка та аргументація. Дискусія – це вид діалогічного мовлення з елементами монологу: діалогічні елементи надають їй емоційності, а монологічні – допомагають передати її логічний зміст. Той, хто бере участь у дискусії, знає, що він скаже і з якою метою. Саме тому він і починає своє висловлювання, хід якого залежить від активності співрозмовників. Активність учасників дискусії, їх творча діяльність веде до самостійного вирішення поставлених питань [1, с. 74];

- навчальна іншомовна дискусія повинна мати вигляд групового діалогу з більш або менш розгорнутими монологічними укладами; за змістом – це вирішення якоїсь проблеми, щодо якої в учасників є протилежні

точки зору, які зіштовхуються в процесі аргументації та контраргументації, що послідовно розгортається [16, с. 12];

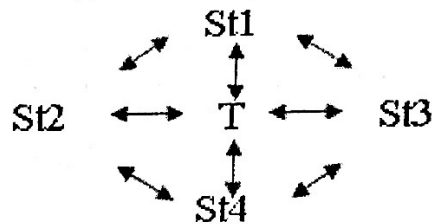
- навчальна дискусія – це модель спільної пізнавальної діяльності учасників в умовах предметно-логічного конфлікту, який стимулює діяльність і націлений на вирішення поставленої проблеми [4, с. 99]; при цьому під конфліктом Н.Н. Діанина розуміє не конфлікт особистостей, який виявляється у їх конфліктній поведінці, а конфлікт ідей [4, с. 13], що й відрізняє дискусію від спору;

- зовнішня форма діалогу та характер його протікання дозволяє виділити ряд різновидів діалогічного спілкування: бесіду, розпитування, дискусію. Сутність дискусії полягає в тому, що співрозмовники дотримуються різних точок зору щодо певного питання, а мовленнєвий стимул тих, хто говорить, визначається намаганням довести, аргументувати свою точку зору, переконати свого опонента [10, с. 8].

В.Л. Скалкін також визначає типологію діалогічного мовлення, виходячи з кількості учасників. Він вважає, що діалог може мати місце між двома, трьома і значно більшою кількістю співрозмовників. Для позначення діалогу, який ведеться між двома співрозмовниками, приймається термін діалог, між трьома – трилог, більше трьох – полілог. Полідіалогічним, або навчальним діалогом вважається фронтальна бесіда викладача з групою, коли він послідовно залучає до комунікативної діяльності одного студента за іншим, які при цьому між собою не спілкуються, не відповідають на репліки своїх товаришів. Методичне завдання полягає у тому, щоб такий полідіалогічний контакт викладача з групою перетворився на групову бесіду, на полілог, який характеризується багатоспрямованістю [11, с. 20-21].

У дискусії різниця між діалогічними репліками та монологічними висловлюваннями комунікантів має дуже розмитий, дифузний характер. Як вже зазначено, між дослідниками немає єдиної точки зору щодо природи дискусії. Тому дискусію часто відносять до монологічного діалогу, до діалогічного монологу, до перехідного типу діалого-монологічного мовлення, до полілога.

Отже, у цій роботі нас цікавить дискусія – не як діалог викладача з кожним окремим студентом, коли обговорення відбувається за схемою: $T \leftrightarrow St1$, $T \leftrightarrow St2$, а дискусія – полілог, як форма групового спілкування, коли в обговоренні активно бере участь вся група, і обговорення відбувається у режимі:

Ми поділяємо точку зору О.В. Смірної в тому, що дискусія – це форма полілогічного мовлення, в процесі якого відбувається групове обговорення, творчий обмін думками учасників, які мають різні точки зору на певне питання, з метою всебічного зіставлення, порівняння, аналізу та пошуку правильного способу вирішення проблеми [13, с. 31].

Донедавна вважалось, що полілог є організованим за тими ж правилами, законами, стратегіями, що й діалог. Термін „полілог” є новим у порівнянні з терміном „діалог”. Лише у 80-ті роки минулого століття такі науки, як комунікативна лінгвістика, соціолінгвістика та інші почали розглядати ці форми мовлення окремо і дослідити, що організація полілогу, його початок, плин, завершення, рух у ньому інформації тощо суттєво відрізняються від аналогічних складових діалогу. У спілкуванні збільшення числа комунікантів до трьох і більше значно змінює структуру, хід і характер комунікативного акту. Обговорення питання вимагає обміну думками всіма учасниками полілогу, що складає його концептуальну основу. На існуванні інших форм усного мовлення, окрім монологу та діалогу, та на необхідності їх навчання наголошують багато науковців.

Так, О.Б. Тарнопольський зазначає, що крім діалогу та монологу існують такі їх варіанти, як полілог (більше двох співрозмовників) та діалог з елементами монологу, коли один зі співрозмовників у якомусь більш-менш тривалому сегменті розмови бере на себе виключну функцію мовця, тобто тільки передає інформацію без прийняття її від слухача, і наголошує, що ці варіанти також підлягають навчанню внаслідок поширеності в спілкуванні [14, с. 15].

У лінгвістичному плані М.В. Ляховицький розрізняє три форми усного висловлювання: монолог, діалог і полілог. Під останньою формою розуміють сполучення діалогу та монологу (наприклад, у бесіді), їх перемежування. На властивості останньої часто не звертають належної уваги, тому вона у методичному плані залишається майже не вивченою, хоча її методичні потенції вважаються перспективними [8, с. 118].

І.Л. Бім також виділяє полілог і вважає, що полілог – це групове обговорення проблеми [3, с. 176].

Полілог – (від грец. *poly* – багаточисельний, *logos* – слово, розмова) – розмова між декількома особами. Кількість тих, хто говорить, (два або більше двох) не є диференційною ознакою опозначення „діалог – полілог”. Елемент „діа” (грец. *через*) вказує на їх загальну ознаку – обмін ролями тих, хто говорить і тих, хто слухає, у протилежності монологу. Форми усного спілкування – монолог, діалог та полілог – тяжіють до певних жанрів спілкування, наприклад, презентація – до монологічної форми, бесіда – до діалогічної, дискусія – головним чином до полілогічної форми мовлення. Ситуативна зв'язність, спонтанність, нелінійність знаходять у змістовно-смысловій структурі полілога максімальне відображення. Смысловий та формальний зв'язок реплік у

полілозі має більшу амплітуду коливань, ніж у діалозі. Дискусія відноситься до полілогічного мовлення, адже більшість типологічних ознак живого діалогічного мовлення у цій формі спілкування відсутня [7, с. 381].

Як вже зазначалося, полілог, як форма групового спілкування, може включати елементи монологу (коли реалізується мовленнєве завдання повідомлення, розмірковування) і діалогу (безпосереднє спілкування двох комунікантів), що не заважає йому функціонувати як єдине комунікативне ціле. Мовленнєвий продукт – полілог – створюється зусиллями цілої групи комунікантів. Структурно полілог – це сукупність монологічних висловлювань, об'єднаних єдиною темою, яка послідовно розгортається у мовленнєвому спілкуванні групою співрозмовників. Мовленнєва реакція студентів приймає форму монологічних висловлювань різної довжини, які можуть перериватися коротенькими діалогічними репліками або запитаннями інших. Характерною рисою полілогічного мовлення є наявність структуруючих висловлювань, які дозволяють упорядкувати мовлення декількох співрозмовників, які доповнюють висловлювання один одного (*well, yes, but*). Такі зв'язки забезпечують структурну єдність полілога як сукупності монологічних висловлювань [6, с. 90]. Таким чином, для позначення актів міжособистісного спілкування правомірно використовувати термін „діалог”, а для групового – „полілог”.

Оскільки дискусії як формі полілогічного мовлення притаманні риси і монологічного, і діалогічного мовлення, вважаємо за необхідне, спираючись на праці таких вчених, як О.В. Смірнова (1999), В.Л. Скалкін (1989), Н.М. Топтигіна (2004) та інші, розглянути спільні й відмінні риси полілогу та діалогу і полілогу та монологу.

Діалог та полілог.

Спільне між полілогом та діалогом: певні репліки не дуже поширені; висока активність співбесідників, яка виражається в обміні репліками; вмотивованість висловлювання темою, проблемою, репліками інших учасників; тяжіння до спонтанності; високий ступінь клішованості висловлювань та використання етикетних формул.

Відмінне між полілогом та діалогом:

- структурно полілог складніший від діалогу, тому що не є простим набором реплік, а включає в себе поширені репліки монологічного характеру в межах певної теми;
- тема у полілозі утримується протягом усієї розмови, в той час як у діалозі спостерігається часта зміна тем;

- діалогічне мовлення з точки зору ініціативності його учасників може бути двосторонньо ініціативним (у парному діалозі), а в дискусії багатосторонньо ініціативним, коли всі його учасники однаково активно беруть у ньому участь;

- у полілозі на відміну від діалогу кожна наступна репліка не є обов'язково реакцією на попередню. Відповідь певного учасника може мати місце через деякий час після того, як питання було поставлене. Між тим, проміжок часу між питанням та відповіддю буде заповнений репліками інших учасників спілкування, які мають відношення до обговорюваної проблеми, але які не є безпосередньою відповіддю на запитання. Як зазначає О.В. Смірнова, така „відстрочка у часі”, яку учасник дискусії може використати з метою більш детального обмірковування своєї відповіді і пошуку найбільш переконливих доказів, розглядається як одна із особливостей полілогічного мовлення [13, с. 16].

- рушійний стимул у полілозі – зіткнення думок, їх взаємодія; у діалозі – бажання отримати відповідь на питання або реакцію на попередню репліку.

Монолог та полілог.

Спільне між полілогом та монологом:

- поширеність реплік, логічна пов'язаність реплік між собою та з загальним контекстом розмови;
- полілог як і монолог має свою тему та ідею, що визначають його композицію, з притаманними йому лінійно-вістичними особливостями: структурна завершеність реплік, їх різноструктурність, характерні мовні засоби вираження зв'язку між окремими реченнями;

- і монолог і полілог мають свою логічну структуру. Кожна фраза повинна займати своє місце, що визначається загальним мовленнєвим завданням того, хто говорить. Дотримання логічної структури полілогічного мовлення – це одне із складних завдань при його створенні.

Відмінне між полілогом та монологом:

- монолог у чистому вигляді мало залежить від ситуації, в якій він відбувається;
- ситуативність полілога є подвійною, тому що при продукуванні відповідної репліки враховується не тільки існуюча екстралінгвістична ситуація, але й ситуація, створена попередньою реплікою, яка і викликає потребу в реагуванні;

- монологічне мовлення зазвичай підготовлене або частково підготовлене, у полілозі мовлення неспідготовлене або частково підготовлене, а отже, менш тривале.

У навчальній дискусії – сфері функціонування полілогу, – як правило, беруть участь від трьох до п'ятнадцяти осіб, об'єднаних загальними інтересами. Внаслідок збільшення кількості учасників взаємодія стає більш багатогранною, оскільки кожне питання обговорюється всіма присутніми, які висловлюють свою точку зору, відштовхуючись від висловлювань інших комунікантів. Це вимагає особливого процедурного структурування, про що свідчить наявність таких реплік, як: *We'll come to this point later. Now let's move on*. Нижній рубіж кількості учасників дискусії задається жорстко, бо він дозволяє оперувати поняттям більшості,

що важливо для прийняття рішення. Верхній рубіж є більш розмитим і може коливатись у згаданих межах залежно від форми, завдання та цілей дискусії. Однак кількість учасників дискусії не повинна бути надто великою, щоб запобігти розподілу обговорення на більш дрібні підгрупи [6, с. 90]. Академічна група у ВМЗО зазвичай має необхідну для обговорення кількість осіб. Її члени об'єднані спільною навчальною діяльністю і перебувають у безпосередньому особистому контакті, що слугує основою виникнення як емоційних стосунків, так і особливих групових цінностей і норм поведінки.

За В.Л. Скалкіним навчальна дискусія є комунікативним актом, що передбачає встановлення контакту, взаєморозуміння, вплив на систему соціальних цінностей (переконань), емоційний стан іншої людини тощо [10, с. 91]. Тому, на нашу думку, є потреба розглянути природу комунікативного акту.

Комунікативний акт – це сума висловлювань усіх комунікантів (ретроспективно-сумарний текст) однієї комунікативної ситуації [15, с. 14]. Він включає:

- мовленнєвий акт (який співвідноситься з особою мовця),
- акт аудитивний (тобто комунікативна дія слухача),
- комунікативну ситуацію [2, с. 170].

Мовленнєвий акт – цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими у суспільстві, зокрема правилами ведення дискусії. Мовленнєвий акт складається з локуції (побудова фонетично і граматично правильного висловлювання з певним смислом і референцією), іллокуції (втілення у висловлюванні, яке породжується в процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, мети, що надає висловлюванню конкретної спрямованості, наприклад, метою аргументованого висловлювання є бажання висловити свою точку зору та переконати співрозмовників) та перлокуції (наслідки впливу іллокутивного акту на конкретного адресата чи аудиторію – в дискусії співрозмовники (адресат та аудиторія) погоджуються чи не погоджуються з висунутим обґрунтуванням) [2, с. 172].

Навчання студентів дискусії передбачає формування двох умінь: говоріння (мовленнєвого акту) та розуміння мовлення на слух (аудитивного акту), які реалізуються у трьох видах мовленнєвої діяльності:

- рецепція – сприймання та розуміння думок інших людей з метою отримання певної інформації;
- репродукція – коли людина передає чужі думки почуті або прочитані;
- продукція – висловлювання власних думок.

Учасники дискусії весь час обмінюються функціями: вони то говорять, то слухають. Тобто успішність комунікації обумовлена схильністю її учасників одночасно виконувати ролі адресата і адресанта. Від правильного розуміння реплік співрозмовників залежить логічність і точність репліки-реакції. Отже, для успішної побудови полілога необхідно добре володіти навичками та вміннями аудіювання.

До того ж, слухання має бути не менш активним, ніж продукування власного висловлювання (розгорнутої репліки). Таке слухання стимулює продовження обговорення і визначає відношення учасників до його розвитку, дає адресанту можливість усвідомити, як слухач сприймає і оцінює його інформацію. Саме зі стадією сприйняття пов'язана подальша участь в обговоренні і комунікативна готовність підтримувати дискусію [5, с. 74].

У повсякденній комунікації слухачі не просто вислуховують своїх співрозмовників без будь-яких емоцій, а виявляють активне слухання, яке може виражатися як вербально, так і невербально. Вербально, коли слухачі перепитують у випадках, якщо щось незрозуміло, задають питання, які передбачають більш детальне висвітлення проблеми, вигукують, демонструючи, що їм усе зрозуміло. Невербально активне слухання проявляється кивком голови, спрямованим на співрозмовника зацікавленим поглядом і таке інше.

Питальні репліки спрямовують дискусію відповідно до висунутої проблеми, дозволяють уточнити попередні висловлювання комунікантів, а також запрошують усіх присутніх взяти участь у обговоренні [6, с. 89-94].

Вміння влучно формулювати питання для ведення (початку та розвитку) дискусії є важливими комунікативними вміннями. Вміння поставити питання дає можливість адресату „контролювати“ хід обговорення проблеми. Н.А. Смельянова виділяє різновиди таких типів запитань:

- закритого: “Are?”, “Do?”, “Who?”, “When?”, “Which?”
- змішаного: “What?”
- відкритого: “How?”, “Why?”, “In what way?” та ін. [5, с. 73].

Питання закритого типу передбачають одно- або двоскладові відповіді і не є сильними стимулами для розвитку дискусії. Питання відкритого типу відображають глибоку зацікавленість проблемою і передбачають досить розгорнуті відповідні репліки.

В організованій на занятті дискусії необхідно спонукати студентів до активного слухання.

Остання складова комунікативного акту – це комунікативна ситуація. Форма та зміст усного висловлювання залежать від комунікативної ситуації, в якій воно народжується. А практично це означає, що викладач повинен звертати увагу студентів не стільки на оволодіння мовно-мовленнєвим матеріалом, скільки на діяльність, у процесі якої використовується мовлення.

Полілог відбувається не хаотично, а за певними законами. Однією із закономірностей організації та плинності полілогу є те, що учасники дискусії є активними дійовими особами полілогу, але в певний момент можуть бути пасивними. З цього випливає одна з вихідних речей полілогу – наявність *інформації*.

Інформатив – мовленнєвий акт, за допомогою якого мовець інформує всіх учасників полілогу про той іллокутивний акт, який він здійснює одночасно стосовно всіх учасників комунікації. Особливістю інформативів (на відміну від звичайних іллокутивів, скерованих на адресата) є їх здатність накопичуватися. Якщо у розмові беруть участь троє, то коли одна особа ставить запитання другій, мається на увазі, що третя особа стежить за цим запитанням, хоча воно поставлене й не їй. Тобто кожен з комунікантів повинен бути в курсі того, про що йдеться в розмові, і ніби вести протокол, який постійно поповнюється і стає частиною спільного фонду семантичного та прагматичного фону, який склався на цей момент; усі учасники розмови додають до свого продовженню комунікації [2, с. 82].

Обмін репліками у дискусії має складний механізм. Спостерігаються багаточисельні накладання реплік різних комунікантів, що пов'язано зі складністю визначення завершення висловлювання співрозмовника. Сигнали про закінчення репліки адресантом передаються переважно за допомогою просодичних засобів – використання висхідного чи низхідного тону, збільшення паузи, уповільнення темпу. Інколи це виявляється на *at the end I would like to add ...*). Вступ до дискусії чергового комуніканта може також сигналізуватися вербально (*May I come in here?*) та невербально (піднята догори рука) [6, с. 95].

Отже, студенти повинні володіти етикетом, необхідним для участі у дискусії, для того, щоб вміти коректно вступити в обговорення та повідомити слухачів про завершення свого висловлювання.

У результаті колективного обговорення створюється зв'язний текст, в якому широко вживаються „готові” мовленнєві одиниці неоднорідного компонентного складу, неоднорідної структурної організації і ступеня усталеності, специфіка яких обумовлена їх спеціалізацією щодо вираження різного роду комунікативних намірів [17, с. 21]. Їх називають „мовленнєвими формулами” (Гапонова, 1999), „стереотипними мовленнєвими діями” (Шатілов, 1986), „шаблонами”, „кліше”, мовленнєвими кліше (Бухбіндер, 1980), „маркерами” (Максєв, 2004). Маркери важливі для організації змісту загального висловлювання та для збільшення часу, відведеного для дискусії.

Якщо взяти за основу класифікацію маркерів І.К. Максєва, слід зважити на ті, що використовуються в дискусії [9, с. 124].

1) службові маркери (сполучники, сполучникові слова, частки, вигуки), які не володіють самостійною семантикою, а отримують її лише у контексті ситуації;

2) формули мовленнєвого етикету, пов'язані з контактнo-установлювальною (фатичною) функцією;

3) кліше.

Зв'язність мовлення у дискусії забезпечується шляхом вживання службових маркерів. Наприклад: для того, щоб висловити причинно-наслідкові зв'язки, використовуються адвербалії *because, owing to the fact that, on the grounds that, for this reason; thus, therefore, so, consequently, as a result, as a consequence*. Щоб порівняти якісь факти чи події, використовуються слова та словосполучення *similarly, likewise, in the same way, as... as, more/less... than* і т.д.

Будь-який вид спілкування, незалежно від його мети, підпорядкований стандартизованим нормам соціальної поведінки, які визначаються уявленнями про шаблони поведінки у конкретній ситуації. Саме такими рамками і є етикет, який у суспільстві функціонує у двох основних формах поведінки: мовленнєвої і немовленнєвої. Порушення їх стандартів може привести до непорозумінь і конфліктів.

Якщо використання формул мовленнєвого етикету передбачається законами спілкування, то використання кліше – структурою дискусії. Вони сигналізують про інтенцію адресата, маркірують його позицію (вступити до розмови, висунути тезу / антитезу, погодитися, частково погодитися чи зовсім не погодитися з аргументами).

У статті ми намагались висвітлити деякі основні положення здійсненого нами теоретичного дослідження лінгводидактичних та комунікативних особливостей дискусії як форми полілогічного мовлення, результати якого будуть використані в розробці методики навчання майбутніх учителів англomовної дискусії на основі автентичних поетичних творів.

Андроник Н.П.

Лингводидактические и коммуникативные особенности дискуссии на начальном этапе обучения в высшей языковой школе

Статья посвящена изучению лингводидактических и коммуникативных особенностей дискуссии, которая рассматривается как форма полилогической речи. Также определяется понятие "полилог" и дается его сравнительная характеристика с диалогом и монологом.

Ключевые слова: учебная дискуссия, полилог, монолог, диалог, коммуникативные маркеры

Linguistic and Communicative Peculiarities of Discussion at the First Stage of Studying at the Language University

The article considers the linguistic and communicative peculiarities of discussion as a form of group activities. Also a dialog and a monologue are analyzed and compared in the context of group discussion.

Key words: group discussion, a dialog, a monologue, clichés.

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). – СПб: Златоуст, 1999. – 472 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы комунікативної лінгвістики: Підручник – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
3. Бим И.Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе: Проблемы и перспективы. – М.: Просвещение, 1988. – 256 с.
4. Дианина Н.Н. Методика обучения дискуссии на общественно-политические темы в языковом вузе (англ.яз.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – М.: 1990. – 229 с.
5. Емельянова Н.А. Дискурсивные слова как средство организации устного общения в английском языке // Филологические науки. – 2001. – № 5. – с. 70-77.
6. Костюк С.В. Полилог в деловом общении // Вестник Московского Университета: Серия 19 "Лингвистика и межкультурная коммуникация". – 2001. – № 3. – С. 88-99.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцева. – М.: "Советская энциклопедия". – 1990. – 685 с.
8. Ляховицкий М.В. Методика преподавания иностранных языков. – М.: Высш. школа, 1981. – 159 с.
9. Макеев И.К. Коммуникативные и когнитивные характеристики прагматических клише (на материале полемиического дискурса): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Тамбов, 2004. – 150 с.
10. Скалкин В.Л. Коммуникативные упражнения на английском языке. – М.: Просвещение, 1983. – 128 с.
11. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи (на материале английского языка): Пособие для учителей. – К.: Рад. шк., 1989. – 158 с.
12. Скалкин В.Л., Рубинштейн Г.А. Учебная дискуссия как средство развития неподготовленной речи // Иностранные языки в школе. – 1968. – № 4. – С. 58-65.
13. Смирнова Е.В. Развитие культуры иноязычного полилогического общения в послевузовском образовании преподавателей иностранного языка: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – М., 1999. – 205 с.
14. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: Навчальний посібник. – К.: Фірма „ІНКОС", 2006. – 248 с.
15. Топтигіна Н.М. Навчання дискусії на матеріалі художніх текстів у процесі вивчення англійської як другої іноземної мови: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 2004. – 304 с.
16. Шантарин Е.В. Методика проведения бесед-дискуссий при обучении устной речи в языковом вузе: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – М., 1974. – 30 с.
17. Ur P. Discussions that work: Task-Centered Fluency Practice. – Cambridge University Press, 1993. – 122 p.
18. Xu A. Inventing through discussing // TESOL Newsletter. – Washington, 1988. – Vol. 22. – No. 1. – P. 19-21.

Надійшла до редакції 03.07.07